

Nyt fra Sprognævnet

1994/2 · juni

HøNSESTRIK

Af *Vibeke Sandersen*

Det begyndte under den første energikrise i vinteren 1972-73, hvor der et sted i Nordsjælland sad en kreds af husmødre og diskuterede mens strikkepindene klirrede. Tilsyneladende en ganske traditionel kvindelig syssel, men kun tilsyneladende, for disse kvinder, der tilhørte 68-generationen, var *rødstrømper* og havde dannet, ikke en husmoderforening, men en *basisgruppe*, og de diskuterede, ikke madopskrifter og husførelse, men børnehave- og skoleforhold og kommunal planlægning.

Hvad er høNSESTRIK?

Selv strikkeriet var der oprør i. Det var et oprør mod borgerskabets skønhedsideal, mod den gode smag, som den var udtrykt i formålet for faget håndarbejde i undervisningsvejledningen for folkeskolen fra 1964, hvor det i en tilføjelse til fagets praktiske hovedformål hed:

Tillige er det formålet at udvikle elevernes sans for farver, form, orden og skønhed. Børn elsker farver, men det er nødvendigt at åbne deres øjne for, hvilke farver der står godt sammen, og hvilke stoffer der passer til hinanden. Det gælder også om at udvikle deres smag ved at give dem forståelsen af, at enkle former, udført med akkuratelse og præcision, i

langt højere grad tilfredsstillende kravet om velklædthed end overlæssede former i skrigende farver uordentligt udført. (Undervisningsvejledning for Folkeskolen I, betænkning nr. 253, 1964, s. 161).

Disse linjer havde bragt blodet i kog hos ophavsmanden – eller rettere -kvinden – til både strikningen og betegnelsen *hønsesstrikk*, forfatteren Kirsten Hofstætter. Det første hønsesstrikk som blev til i disse vintermåneder, var en reaktion mod alle de nævnte bud. Men især var det et oprør mod industriens syntetiske materialer og symmetriske mønstre. De anvendte materialer var uldgarn og bomuldsgarn, rene naturvarer. Mønstrene blev skabt af den strikkende selv, hun – eller han! for det var også et oprør mod de traditionelle kønsrollemønstre – tegnede sit motiv på kvadreret papir med korssting og overførte billedet direkte til strikketøjet. Mønstrene kunne være dyr, mennesker, dannebrogssflag, navne, hvad som helst; de blev udformet i borter.

Der strikkedes på rundpind, så kunne man nemlig strikke ret hele tiden. Foretrukne emner var veste, huer, nederdele, strømper, enkle ting der stort set kunne strikkes lige op og ned uden for mange ind- og udtagninger – alle skulle kunne finde ud af det. Farverne var skrigende, og kulørte garnrester anvendtes i rigt mål til mønstrene; strikkepindene var tykke, så man hurtigt kunne se et resultat. Dette blev stormasket og groft, til sigtet uelegant.

Hønsesstrikk og hønsetrykk

Til at begynde med spredtes de enkle opskrifter fra mund til mund inden for en stadig større vennekreds, men i foråret 1973 havde Kirsten Hofstætter fået så meget materiale at hun udgav bogen *Hønsesstrikk* – på eget forlag, som hun kaldte *Hønsetrykk*. Den første *Hønsesstrikk* fulgtes af *Hønsesstrikk 2* og *3*. 1978 kom *Hønsesstrikk* i en britisk Penguinudgave. Ordet fik dog ingen engelsk oversættelse, på engelsk kom den til at hedde »Everybody's Knitting«. I hønsesstrikkbøgerne betones den antiautoritære kreativitet gang på gang. Ved fejl opfordres man til at lave om på projektet i stedet for at trevle op; der gives anvisninger på hvordan man kan klippe i et færdigt arbejde hvis det er blevet for bredt, og på hvordan man kan øge noget der er blevet for kort eller for smalt. Også udtryksformen står i bevidst kontrast til de traditionelle strikkeopskrifters passiv- eller man-konstruktioner, den er ligefrem og personlig:

Du kan altid klippe i et strikketøj, hvis du bare først syr 2 sømme 2 gange ved siden af hinanden på maskine.

Så kan du klippe af, hvis det er blevet for bredt, eller sætte nogle ekstra borter på, hvis det er for smalt. (*Hønsesstrikk 3*, s. 62).

Forlaget *Hønsetrykk* blev et kvindeforlag, der ikke alene udgav strikkebøger, men også rejsebøger for kvinder, bøger om kvinders kærlighedsliv, digte og no-

veller, fag- og brugsbøger og til aller-
sidst bogen *Kvinde – kend din computer*;
det var i 1985, samme år stoppede for-
laget efter 69 udgivelser.

Høsestriik som skældsord

Ordet *høsestriik* indgik positivt i kvin-
debevægelsens ordforråd. Folk af bor-
gerlig observans kunne bruge det ned-
sættende i en karakteristik af de
venstreorienterede. Således i en avisarti-
kel fra 1975 der tager afstand fra høj-
skolens vej bort fra dens oprindelige
grundtvigske og nationale forankring
og ind i den marxistisk inspirerede er-
faringspædagogik.

I artiklen citeres dele af formålsfor-
muleringen for et kursus med emnet
»Kreativitet/ intellektualitet« fra en ind-
bydelse fra Foreningen af Folkehøjsko-
ler i Danmark:

At forholde sig *problemorienterede*,
problemløsende til sin omverden for-
udsætter definitioner, der går på
tværs af *faggrænser*, på tværs af intel-
lektuelle og kreative termer .. Vi
skulle på kurset .. give plads for en
tænkning, der binder sig *konkret*,
handlingsmæssigt.

Denne fremstilling (nøglebegreberne er
fremhævet af mig) betegner artiklens
forfatter som en »gang sproglig *høse-
striik*« og mener hermed at »det dunkelt
sagte er det dunkelt tænkte« (Lolland-
Falsters Folketidende 4.8.1975).

Høsestriik og borgerlighed

Men folk uden for kvindebevægelsens
rækker kunne også benytte ordet *høse-
striik* positivt, fx i forbindelse med et
fælles nøglebegreb som *ressourcebe-
vidsthed*. Således i en artikel i Jyllands-
Posten, hvor det hedder:

»Ressourcebevidsthed« er vel det
samme som sparsommelighed.
»Økologi« er vel blot en mere dybt-
gående erkendelse af naturens sår-
bare balance. Det er en gammel *bor-
gerdyd* at have respekt for vel udført
arbejde .. det er godt .. at være selv-
hjulpen .. det giver en følelse af værdi
som menneske at man selv har lidt
hold på tingene.

Sådan kan vi også opfatte det når
vi som amatører prøver os frem med
solfangere, vindmøller, giftfrie
grøntsager, *høsestriik*. (Jyllands-Po-
sten 1.8.1979).

Høsestriik og modeindustri

Med tiden fik ordet *høsestriik* en noget
udvidet betydning idet det blev adop-
teret af modebranchen, så at man fx i
1980 finder følgende annoncer i Alt for
damerne:

Cardigan af ren uld, mønstret i »høn-
sestriik«. 550 kr. i str. s-m-l fra Marc
O'Polo. (4.9.1980).

Flot sæt i »høsestriik« med vest og
gennemknappet lang cardigan .. Ma-
terialet er 70% uld, 20% polyamid,
10% polyacryl. (11.9.1980).

I begge tilfælde står *hønsesstrikk* i anførselstegn, men i den sidstnævnte annonce, som er fra In-Wear, har der unægtelig sneget sig et par syntetiske materialer ind, og i en annonce fra Tøjeksperten Sillehoved i Nykøbing Sjælland er der ikke engang anførselstegn omkring ordet *hønsesstrikk*:

Smart hønsesstrikk i frække farver. Kvalitet uld/acryl. (Uge-Avisen Weekend, Nyk. Sj., 21.9.1990).

I dag anvendes ordet undertiden nedsettende som en del af karakteristikken af hippierne, hvis image nostalgisk er søgt genoplivet af modebranchen. Det hedder således:

Afghanerpelsen er deres vigtigste symbol. Ellers er det hønsesstrikk, lilla look, fyre med langt hår, John Lennon briller, pandebånd og fodformede sko .. Hippie-kulturen er langt fra død, senest tog Hennes og Mauritz dem op som modefænomen i deres annoncekampagner. (Politiken 10.11.1991).

Men det ideologiske grundlag er forsvundet; en del unge klæder sig nu som hippier den ene dag og som gentlemen den næste, eller som hippier i fritiden og som yuppier på jobbet. Hos dem er der ikke nogen entydig forbindelse mellem påklædning og holdning. *Hønsesstrikk* er tilsvarende gledet ud af sin oprindelige sammenhæng og har mistet sin prægnante betydning. Ordet og fænomenet er blevet historie.

Hvorfor navnet Hønsesstrikk?

Kirsten Hofstætter har selv givet os forklaringen på navnet *Hønsesstrikk*. Den er kort fortalt at Kirsten Hofstætter havde skrevet en oprørske strikkebog og kaldt den *Strikkemanifestet*. Hendes sædvanlige forlægger henviste hende til at få den ud på et venstreorienteret forlag, hvorfor hun henvendte sig til forlaget *Røde Hane*. Her fandt man nu ikke bogen ideologisk seriøs nok til at ville udgive den. Kirsten Hofstætter besluttede så at udgive bogen på eget forlag, som hun spontant ville kalde *Røde Høns* i opposition til *Røde Hane* og med ironisk adresse til den traditionelle opfattelse af kvinder som en flok høns. Efter gode råd fra vennerne på *Røde Hane* ændrede hun dog forlagets navn til *Hønsetryk* og kaldte bogen *Hønsesstrikk*.

Vibeke Sandersen (f. 1936) er seniorforsker i Dansk Sprognævn.

HISTORIEN OM ET ORD

Artiklen nedenfor er oprindelig skrevet til et festskrift der blev udgivet i anledning af den svenske sprogvidenskabsmand Bengt Pamps 65-års-dag i 1993. Historien om ordet *blomrâdden*, som nogle nok bedre kender i formen *plumrâdden*, bringes her i *Nyt fra Sprognævnet* i en lidt ændret form.

Blomrâdden

Af *Anne Duekilde*

Det gamle ord *blomrâdden* rummer forskellige stadig friske gåder som vel kan overdøve det ufriske i betydningsindholdet.

Kendt siden 1700

Ordbog over det Danske Sprog, ODS, har en artikel *blomrâdden* på 27 linjer, trykt 1920. Ordets betydning er her anført som 'fuldstændig râdden; især om indre râddenskab, der ikke er umiddelbart kendelig'. I et underordnet afsnit behandles betydningen 'om mennesker med skjult sygdom eller skrøbelighed'. Ordet er kendt siden ca. 1700; det ældste belæg er fra den store håndskrevne ordbog af Matthias Moth, der levede ca. 1647-1719.

Det gådefulde *blom-*

Ordets etymologi er uafklaret. ODS-redaktøren har ladet 2-3 muligheder stå i artiklen, ledsaget af spørgsmålstegn. Det er førsteledet *blom-* der er gådefuldt. Det kunne evt. være ordet *blomme* i betydningen 'æggeblomme' eller (ifølge ODS' brug af parenteser lidt mindre sandsynligt) i betydningen 'frugten af blommetræet'. ODS nævner også den mulighed at *blom-* kunne være beslægtet med tillægsordet *blå*. Otto Kalkars Ordbog til det ældre Danske Sprog kender et ord *blam* eller *blaam*, *blom*, der er tolket som 'et blåslået sted på legemet'. Til støtte for et slægtskab mellem *blom-* i *blomrâdden* og tillægsordet *blå* anfører ODS nogle nordiske orddannelser med et *m* i forbindelse med *blå*:

jf. no. *blaame*, isl. *blámi*, blaalig farve, shetlandsk *blem*, blaa stribe, færøisk *blámi*, blive blaamuggen?

Betydningsmæssigt er det svært at se sammenhængen mellem et blåslået sted på legemet og den indre skade, som netop ikke er umiddelbart synlig, men som synes at være et væsentligt element i ordet *blomrâdden*.

Fra *Guds blod* til *Guds blomst*?

Når man slår efter i Kalkars ordbog, så ser man at et *blam* / *blom* / *blám* i flere af eksemplerne fra den ældre nydanske periode (ca. 1500-1700) optræder i det besværgende udråb *guds blom*, og her er det nok tvivlsomt om det skal sættes i forbindelse med tillægsordet *blå*. Et sådant udråb kendes også fra ældre svensk; det er behandlet i den store sven-

ske ordbog, Svenska Akademiens Ordbok över Svenska Språket (SAOB) under *BLAM* (trykt 1912, men næppe bemærket af ODS-redaktøren). SAOB har et eksempel fra 1542 i formen *Gudz blam*, og fra ældre svensk dialekt (1622 og 1655) i formerne *Gudz blom* og *Gudz blum*.

Om både de svenske og de danske forekomster siger SAOB at der sandsynligvis er tale om middelalderplattyske formildende (eufemistiske) forvrængninger af *godes blot* 'Guds blod'. Som støtte for denne etymologi anføres lignende formildende omdannelser af 'blod' eller 'blodig' i hollandsk og engelsk. Alle disse omdannelser går i retning af ordet *blomme* i betydningen 'blomst'.

Et forstærkende led

Kan det tænkes at dette *blom* fra *guds blom* ligger bag *blområdden*? I så fald er besværgelsens ord formentlig brugt som et forstærkende forled; jævnfør brugen af *død-* som rent forstærkende led i et ord som fx *dødirriterende*. *Blområdden* i betydningen 'fuldstændig rådden' er kendt lige fra Moths ordbog til i dag. I denne betydning udtales ordet tit med lige kraftigt tryk på *blom-* og *-rådden*, altså på samme måde som i *bund-*, *gennem-*, *pil-*, *smadder-*, *smaskrådden* og flere. Den forstærkende betydning er muligvis understreget i variantformen *plumrådden*, som er almindelig både i rigssproget og i dialekt (ømål). I skånsk synes ordet *blområdden* eller lignende ikke at være kendt.

Fra 'blomst' til 'æggeblomme'?

Måske kan oprindelsen af betydningen 'indvendig rådden' forstås som en tolkning (i ældre nydansk tid) af *blom(me)* – ikke som 'blomst', men enten som 'æggeblomme' eller noget andet der normalt er blødt og ikke er synligt på overfladen. Hør forklaringen i Videnskabernes Selskabs Ordbog (VSO), 1793:

Blomraadden, adj. Som indvendig er mør, ligesom en Flomme, af lutter Raaddenhed. Bruges ikke allene om Ting, men og om Personer, som under et udvortes godt Anseende skiule en hemmelig Bræk og Forraadnelse.

Ordet *flomme* 'fedtvæv' har eller har haft former med *bl-* i jysk og i norske dialekter. Moths ordbog har en sammensætning *blomfed* 'som er blød at føle på af fedt', svarende til det i vort århundrede almindelige *flomme-fed* 'meget fed, smældfed'. Moth anfører også et tillægsord *blom* 'som er mør og rådent'; dette ord er ikke kendt fra andre kilder.

Der er i visse situationer brug for at kunne betegne noget som råddent specielt indvendigt. »Pæren er gandske indraadden« forekommer i VSO. »Træet er blomraadent ned til Roden« skriver Henrik Pontoppidan i 1899; det er måske angrebet af *vådtrøske*, jf. svensk *blötröta*. Om en person kan det hedde at »han var blomraadden indvendig« (hos N.F.S. Grundtvig).

Det er en kendsgerning at »sprogbruges forventning til sammensatte ord er, at de er opbygget af allerede eksisterende ord i sproget« (her citerer jeg

Vibeke Dalberg: Stednavneændringer og funktionalitet, 1991, s. 17). Omtolkninger og omdannelser af uigennemskuelige ord er et udbredt fænomen i sproghistorien og i den aktuelle sprogudøvelse. Ordet *blområdden* kan nemt omdannes, »forbedres«, til *blommerådden*; denne form eksisterer ved siden af *blom-* og *plom-, plumrådden*. Da ordet er et udpræget talesprogsord, og da en svagtryksstavelse som *-me* i *blomme-* ofte står særdeles svagt, kan omtolkningen *blommerådden* også godt ligge bag et skrevet *blområdden*.

Ikke ét ord, men to?

Blområdden som betegnelse for en indvendig råddenskab er næppe kendt af ret mange i dag. Når en pære eller en anden frugt der ser frisk og fin ud betegnes som *blområdden*, vil de fleste nok studse og ikke rigtig forstå meningen. Når et menneske eller et samfund betegnes som *blområddent*, vil de fleste nok forstå det som helt igennem råddent, hvis der ikke i sammenhængen er en direkte modsætning til en pæn overflade.

ODS' spørgsmålstejn ved de etymologiske forslag tør jeg ikke fjerne. Måske kan man dog se bort fra en tilknytning til tillægsordet *blå*. Og måske kan man tale om to forskellige ord der er blandet sammen, et der har *guds blom* som udgangspunkt og et andet der bygger på et af ordene *blomme*?

Anne Duekilde (f. 1929) er ordbogsleder ved Supplement til Ordbog over det Danske Sprog.

NORDISK

Artiklen nedenfor har oprindeligt stået i det svenske sprognævns blad, *Språkvård* (1993, nr. 4). Selvom den er skrevet på svensk og først og fremmest for svenskere, har den også interesse for danskere (og nordmænd). Vi har derfor bedt om lov til at bringe den her i *Nyt fra Sprognævnet*.

Pointen i artiklen, og i den undersøgelse den omtaler, er at svenske læsere allerede kan nabosprogene (grannspråken) dansk og norsk – simpelthen fordi de kan svensk. På samme måde kan nordmændene allerede dansk og svensk. Og vi danskere kan allerede svensk – simpelthen fordi vi kan dansk.

Prøv selv om det ikke passer. For en sikkerheds skyld er der enkelte ordforklaringer efter artiklen.

Vi kan redan danska och norska!

Af *Birgitta Lindgren*

Kristian Kjær, dansk seminarielektor med mangeårig erfaring av grannspråksundervisning, har på uppdrag av Nordiska språksekretariatet utfört en förstudie till en undersökning om metoden för sådan undervisning i grundskolan. Med grannspråk avses här danska, norska och svenska. Förundersökningen presenteras i en rapport.

Kjær hänvisar till några undersök-

ningar som visar att grannspråksundervisningen inte lever upp till de höga mål som uttrycks i läroplanerna; ja, i stort sett är den icke-existerande, med visst undantag för Norge. Han menar att den påfallande låga prioriteringen avslöjar en dold läroplan där grannspråksundervisning är en tråkig, moralisk förpliktelse som de flesta skyr.

Eleverna är redan med i den nordiska språkgemenskapen

Kjær tar upp en inställning som finns i alla de tre ländernas läroplaner, nämligen att grannspråksundervisningen skall ge eleverna del i den nordiska språkgemenskapen. Med en sådan inställning behandlar man enligt Kjær felaktigt grannspråksundervisning som främmandespråksundervisning och förmenar eleverna möjligheten att göra omedelbart bruk av sina faktiska språkliga resurser. Han menar att barn precis som vuxna redan *är* del av denna gemenskap. Det undervisningen kan göra är att utnyttja och naturligtvis bygga ut denna existerande kompetens. Det här är en mycket central fråga.

En viktig resurs i vår möjlighet att förstå grannspråken är att vi förstår praktiskt taget alla dialekter i vårt eget språk, och just detta gör oss förberedda på drag i grannspråken. Ett exempel: stumt *d* i *bonde*, vilket är det normala i danskt och norskt uttal, finns ju också i många svenska dialekter och borde alltså inte erbjuda någon svårighet för svenskar. Kjær påpekar att detta kan vara en i alla fall bidragande orsak till att norrmän, som är vana att dialekter används även utanför sitt lokala område, visar

sig vara duktigast på att förstå grannspråken och att anpassa sitt språk i kontakten med grannspråkstalande, och till att finlandssvenskar, som inte är vana vid det breda spektret av svenska dialekter, har uttalade problem att förstå danska.

Droppmetod och glosfascination

Kjær har gått igenom antologier avsedda för modersmålsundervisningen och sett vad där finns om grannspråken.

I vissa läromedel integreras grannspråken efter den s.k. *droppmetoden*, varigenom eleven får möta småtexter på grannspråken med större eller mindre mellanrum. Kjær menar att denna metod inte alls är lämplig för att introducera eleverna i grannspråken, snarare är den ett irritationsmoment. Att läsa texter på grannspråken är fråga om ortografisk tillvänjning. Med insprängda småtexter hinner man aldrig få någon läsrutin, och man övervinner aldrig initialmotståndet. För att övervinna det krävs en relativt omfattande extensiv innehållsläsning.

Ett annat misslyckat grepp enligt Kjær, är när man för mycket fokuserar på kuriosa och ger sig hän åt »glosfascination«, dvs. sarspråkliga ord och lömska likheter.

I några läromedel har man lyckats att integrera intressant information om grannlandet naturligt i en text på grannspråket. Sammanfattningsvis menar Kjær att det finns många goda läromedel, här nämns särskilt Sveriges Radios material; man kan inte skylla grannspråksundervisningens fiasko på brist på läromedel.

Grannspråk även i andra ämnen

Kjær anser att en allvarlig förstärkning av grannspråksundervisningen förutsätter att också andra skolämnen dras in. Det är här man kan göra nya landvinningar.

Det nordiska samarbetet mellan modersmålsläroverföreningarna är föredömligt. Motsvarande samarbete måste upparbetas för lärare i andra ämnen. Kjær konstaterar t.ex. att danska språklärare vet mer om språkpedagogiken i England och Tyskland än i Sverige och Norge.

I modersmålsundervisningen skall grannspråksundervisning inte vara till för att hjälpa eleven att förstå texter på grannspråket i de andra ämnena. Även på modersmålslektionerna måste man välja grannspråkstexter som uppfattas som meningsfulla för ämnet.

Viktigt är att man vid behov adapterar grannspråkstexter, genom att läraren t.ex. ger och förklarar nyckelord, ger korta sammanfattningar. I lärarutbildningen måste man fokusera på varje lärares roll som läspedagog.

Besök i grannländerna

Han framhåller också behovet av elevutbyte mellan grannländerna, helst i den formen att eleverna får vistas hos varandra och delta i utbytesklassens normala undervisning. En annan sorts utväxling föreslås också genom att eleverna får göra sin yrkespraktik i ett grannland eller uppmuntras till deltagande i fritidsverksamhet som innebär kontakt med ett grannland, t.ex. i form av idrottsevenemang.

Det fortsatta arbetet

Jag avslutar med följande, måhända lite provocerande citat från förordet: »Det er vigtigt, at man ikke gør et (sprogligt) problem ud af et nabosprogligt fællesskab, der fungerer problemløst på alle områder.« Kjær menar att man bör inrikta sig på att i skolans vardag direkt dra nytta av de faktiska grannspråkliga resurser som eleverna har.

Rapporten är som sagt resultatet från en förstudie, och uppdragsgivaren, Nordiska språksekretariatet, är nu i färd med att följa upp förstudien med nya projekt enligt de förslag och idéer som läggs fram.

Rapporten kostar 50 nkr och beställs direkt från

Nordiska språksekretariatet
Postboks 8107 Dep
N-0032 OSLO
tfn 00 47-22 42 05 70
fax 00 47-22 42 76 76

Nabosprogsundervisningens metodik. Redegørelse for forprojektet Nabosprogsundervisningens metodik i grundskolen i Norden. Nordisk språksekretariat 1993. 44 s.

Birgitta Lindgren (f. 1945) er forskningsassistent i Svenska språknämnden.

Ordforklaringer

grannspråk – nabosprog
dold – skjult
gemenskap – fællesskab
enligt – ifølge
droppmetode – dråbemetode
föredömligt – eksemplarisk
utbyte – udveksling
vistas – komme på besøg
yrkespraktik – erhvervspraktik

Mere om racisme

I *Nyt fra Sprognævnet* 1991/1 gengav vi under overskriften »Racisme og racist« et svar fra Dansk Sprognævn om betydningen af ordene *racisme* og *racist*. Svaret er flere gange blevet benyttet i den aktuelle debat om forholdet til indvandrere og flygtninge, og i december 1993 blev Sprognævnet af en advokat bedt om at uddybe sit svar. Advokatens spørgsmål blev behandlet af Sprognævnets arbejdsudvalg og besvaret i et brev af 21.1.1994.

Nedenfor bringer vi advokatens spørgsmål og Sprognævnets svar.

Advokatens spørgsmål

»Sprognævnet er i *Nyt fra Sprognævnet* 1991/1 inde på, at ordet *racisme* i nutidig sprogbrug kan opfattes videre end oprindeligt, hvor det alene sigtede til opfattelser, ifølge hvilke biologisk racehæder er ønskelig. Den vedlagte gallupundersøgelse i *Berlingske Tidende* 14/2 1993 viser, at kun 23 % af befolkningen finder det berettiget at anvende udtrykket *racister* om mennesker, der vender sig mod tilgangen af fremmede.

Der er fra visse kredses side ført en målrettet kampagne for at udvide betydningen af begrebet *racisme* til – uagtet denne helt dominerende opfattelse af dets indhold i offentligheden – generelt at stemple modstandere af indvandringen som *racister*. Dette giver sig bl.a. udslag i, at dele af pressen og en række debattører systematisk anvender (eller

gengiver) begrebet i denne anden betydning.

Når Sprognævnet i nævnte publikation, s. 3, taler om, hvordan begrebet *racisme* forstås i »nutidig brug«, sigter man da til den nye anvendelse, det på denne måde søges givet, og som til dels er refereret i publikationen, eller sigter man til den formodede forståelse af begrebet hos den dominerende del af offentligheden?»

Sprognævnets svar

Sprognævnets indsamling af nye ord og ordbetydninger foregår fortrinsvis fra aviser, og de citater der er bragt i *Nyt fra Sprognævnet* 1991/1, s. 1-5, stammer da også hovedsagelig fra aviser. Sprognævnet registrerer at ordet *racisme* på et givet tidspunkt i en given avis er blevet brugt i en videre betydning end den eller dem der hidtil har været anført i fremmedordbøger og andre ordbøger. På grundlag af det indsamlede materiale og de forskellige udgaver af ordbøgerne har Sprognævnet kunnet konstatere »at man normalt i nutidig sprogbrug kan forstå ordet *racisme* på flere måder«, som der står i *Nyt fra Sprognævnet* 1991/1, s. 3.

I artiklen opregnes derefter de 3 måder som man i nutidig sprogbrug kan forstå ordet *racisme* på. Det betyder at nogle nulevende forstår ordet *racisme* i betydning 1): »en betydning der relaterer sig til nazismens racelære og dens følger for jøderne«, mens andre forstår *racisme* i betydning 2): »en betydning som går ud på en races overlegenhed over andre, dog især med henblik på forholdet mellem sorte og hvide«, sam-

tidig med at atter andre forstår *racisme* i betydning 3): »en betydning hvor ordet betoner forskelsbehandling og undertrykkelse eller blot afstandtagen fra grupper af mennesker som godt kan være af samme race som en selv«.

Hvilken af de tre forståelsesmåder der er den dominerende i den almene sprogbevidsthed i dag, er det meget vanskeligt at udtale sig om. Det kan man ikke bruge avisforekomster til, for de afhænger jo helt af hvilket emne der er til debat. At en af de tre forståelsesmåder af ordet *racisme* kan være nærmest enerådende i aviserne i en periode, kan altså ikke tages til indtægt for at alle så kun kan bruge ordet på denne måde for tid og evighed. Derimod kan fx en undersøgelse som den Gallup har foretaget, give et vist indtryk af hvor udbredt den nyere forståelsesmåde af *racisme* (og *fremmedhad*) var for et år siden. Ifølge undersøgelsen er denne forståelse fremherskende hos hele 23 % af de adspurgte, og man må på baggrund af Gallups metoder gå ud fra at dette er repræsentativt.

I Nyt fra Sprognævnet 1991/1, s. 1-5, har Sprognævnet altså ved hjælp af avis-citater dokumenteret at ordet *racisme* af nogle mennesker bruges og forstås i betydning 3), men har hverken udtalt sig om hvordan de er kommet til den forståelse eller om denne forståelse og brug er berettiget eller om den er den fremherskende hos den dominerende del af offentligheden. Men nævnet vil gerne her benytte lejligheden til at understrege følgende:

At Sprognævnet har *beskrevet* den nyere brug af ordene *racisme*, *racist* og

racistisk, er ikke ensbetydende med at nævnet *anbefaler* en sådan brug. Hvis nævnet blev rådspurgt om brugen af disse ord, ville nævnet i saglige sammenhænge fraråde en brug der ikke refererer til selve racebegrebet.

SPØRGSMÅL OG SVAR

En eller et allegro?

Spørgsmål: I Retskrivningsordbogen er de musikalske tempobetegnelse opført som fælleskøn, altså *en adagio, en andante, en presto, en largo* osv. Vi musikere kan imidlertid godt både sige og skrive *et adagio, prestoet* osv. Må vi ikke det?

Svar: Vi har forhørt os hos musiksagkyndige og fået bekræftet at tempobetegnelserne er fælleskøn når de betegner en sats eller et andet afsluttet musikstykke, men intetkøn når de betegner tempoet i en passage af et musikstykke. Efter dette hedder det:

Denne allegro er komponeret af Schumann i 1841.

Jeg har aldrig hørt largoen spillet så smukt.

Men

Når du kommer til allegroet, skal du passe på.

Vi tager det en gang til fra det første largo.

Vi må erkende at det er en mangel at Retskrivningsordbogen ikke har anført både fælleskøn og intetkøn ved *adagio, andante, allegretto* osv., og det vil blive rettet i en kommende udgave.

EH

Jydsk eller jysk?

Spørgsmål (fra en 8.-klasse): Kan man i andre tilfælde end gamle firmanavne stave *jyske* som *jydske*? Retskrivningsordbogen angiver stavemåden uden *d*. I en prøvediktat fra maj/juni 1983 står *jyske* som den korrekte form. Vi vil gerne høre fra Sprognævnet om netop dette ord, der har givet anledning til nogen debat klasse og forældre imellem.

Svar: Stavningen af ordet *jysk/jydsk* har svinget noget frem og tilbage siden den første officielle danske retskrivningsordbog kom i 1872. Til at begynde med skulle ordet skrives *jysk*, så kom *d'et* med i nogle år, så røg det ud igen, og i en del år var det valgfrit om man ville skrive *jysk* eller *jydske*.

Siden 1955 har Retskrivningsordbogen kun haft formen *jysk*, uden *d*. Og det er der ikke nogen planer om at lave om på. Retskrivningsordbogen gælder først og fremmest for skolerne og for ministerier og lignende. Det er altså en fejl hvis man i dag i en diktat skriver *jydske*. Og det var det også da jeres prøvediktat blev brugt første gang i maj/juni 1983.

Det kan virke lidt mærkeligt at man skal skrive *d* i *fyde* og ikke i *jysk*. Men i *fyde* kan man jo høre *d'et*, hvad man ikke kan i *jysk*. Og man skriver jo heller ikke »Jydland«, men *Jylland*.

Det er rigtigt at man stadig kan træffe på stavemåder med *d* i *jydske* og *jydske* i gamle firmanavne, dvs. navne som går tilbage til en tid da det endnu var korrekt efter den officielle retskrivning at skrive *d* i *jydske*. På samme måde kan man jo stadig finde navne med *j* i *Kjøbenhavn* og *kjøbenhavnsk*, fx *Kjøben-*

havns Grundejerforening, Københavnske Reassurance Compagni.

Man kan dog også støde på gamle stavemåder i nyere navne. For eksempel er der i KTAS' navnebog anført et firma med navnet *Jydsk Software A.m.b.A.*, der må være af nyere dato. Når der stadig er nogle der skriver *jydsk* og *jydske* i den slags navne, kan det skyldes forskellige ting. Det kan enten være fordi de tror at det faktisk er korrekt efter Retskrivningsordbogen – der er jo så mange stumme *d*'er i dansk. Eller det kan være for at få deres firma til at virke ekstra hyggeligt eller solidt eller ægte jysk.

Der er ikke nogen der kan tvinge firmaer og privatpersoner til at stave på samme måde som Retskrivningsordbogen. De kan faktisk stave som de har lyst til, men heldigvis forsøger de fleste at skrive sådan som der står i Retskrivningsordbogen.

HGJ

Komma ved *efter at*

Spørgsmål: Hvor skal kommaet sættes i nedenstående sætning?

Synet skal finde sted senest 5 dage efter at du har modtaget indkaldelsen.

Jeg mener, det kan placeres foran *senest* eller foran *efter*, men har fået oplyst, at I har svaret, at det skal placeres foran *at*.

Svar: Hovedreglen for grammatisk kommatering er, at der sættes komma før og efter bisætninger (hvis ikke der

står et større tegn i forvejen). I det eksempel, du har forelagt os, er der en bisætning, nemlig *at du har modtaget indkaldelsen*, og det medfører, at der skal være komma foran *at*:

Synet skal finde sted senest 5 dage efter, at du har modtaget indkaldelsen.

Du kan nu spørge, hvordan man kan se, at bisætningen begynder med netop ordet *at* og ikke med ordforbindelsen *efter at*. Det kan også være svært at afgøre, men man kan her udnytte det forhold, at et *efter at*, der indleder en bisætning (og som der altså skal sættes komma foran), fungerer som et sammensat tidsbindeord svarende til *når* eller *da* (eller *nu da*). Når man er i tvivl, kan man så prøve, om ens *efter at* kan udskiftes med *når* eller *da* (eller *nu da*), uden at betydningen ændres. Hvis det kan, skal kommaet stå foran *efter*; hvis ikke, skal kommaet stå foran *at*. Prøv selv her:

De gik hjem, efter at de havde spist.
Han blev meget ivrig, efter at de var gået.

Hun er faldet mere til ro, efter at dommen er afsagt.

Synet skal finde sted, efter at du har modtaget indkaldelsen.

Han var meget ivrig efter, at de skulle gå.

Hun ringede aftenen efter, at dommen var afsagt.

Synet skal finde sted senest 5 dage efter, at du har modtaget indkaldelsen.

Du nævner også muligheden af at sætte komma foran *senest*:

Synet skal finde sted, senest 5 dage efter at du har modtaget indkaldelsen.

Denne placeringsmulighed kan umiddelbart virke rimelig. Den måtte i givet fald begrundes ud fra § 49.c i Retskrivningsreglerne i Retskrivningsordbogen, idet konstruktionen kan minde om et eksempel som »Toget standsede, et øjeblik før det nåede Roskilde« (til forskel fra »Toget standsede et øjeblik, før det nåede Roskilde«). Dit eksempel adskiller sig imidlertid fra det nævnte eksempel ved, at det ikke giver en tilsvarende forskel i betydningen, om kommaet placeres det ene eller det andet af stederne.

Vi vil derfor holde fast ved, at den korrekte placering af kommaet i den sætning, du har forelagt os, er mellem *efter* og *at*.

HGJ

Kan man gå ud ad en kirke?

Spørgsmål: Når man taler om at et brudepar forlader kirken efter vielsen, kan man da lave en sproglig betydningsforskel på følgende måde?

Brudeparret går ud *af* kirken = forlader stedet gennem våbenhusdøren.

Brudeparret går ud *ad* kirken = skri-der langsomt hen ad gulvet fra alteret mod udgangen.

Svar: *Af* bruges om bevægelse fra et sted som noget har været i, og forbindes med et biord, især *ud*, der angiver bevægelsens retning (jf. Ordbog over det Danske Sprog). Derfor kan den normale situation kun beskrives som »Brudeparret går ud *af* kirken«.

Ad bruges om vejen eller passagen der følges eller passeres under en bevægelse, og man kunne for så vidt godt sige »Brudeparret går ud *ad* kirken«, hvis de vælger den vej frem for en anden. Det forudsætter at der virkelig er andre muligheder, fx et kloster eller et slot som er sammenbygget med kirken, og *ad* svarer her til *via*. Muligvis forudsætter det også at brudeparret inden turen ud *ad* kirken befinder sig et andet sted end i kirken.

Formuleringen med *ad* kan altså kun tænkes i en højst speciel situation, og den kan ikke bruges som karakteristisk af den måde eller det tempo brudeparret forlader kirken i. Da må man fx sige »Brudeparret skrider langsomt ud *af* kirken« eller »Brudeparret tumlede over hals og hoved ud *af* kirken«.

EB

Ægypten og Egypten

Spørgsmål: Det har i flere år irriteret mig at *Ægypten* staves med *E-*. Kan Sprognævnet ikke sørge for at det gode gamle danske *Æ-* bliver genindført i navnet?

Svar: Ifølge Retskrivningsordbogen (1986) er der valgfrihed mellem stavemåderne *Ægypten* og *Egypten*.

Retskrivningsordbog (1955) medtager ikke geografiske navne, men kun afledninger af disse. Her er stavemåden med *æ*- enerådende, altså *ægypter*, *ægyptisk*, *ægyptolog* osv.

Når Retskrivningsordbogen (1986) har valgfrihed mellem de to stavemåder, skyldes det flere forhold. Dansk Sprognævn har fra o. 1960 foretrukket stavemåden med *E*-. Oprindeligt skyldtes det først og fremmest nordiske hensyn. I de andre nordiske sprog er stavemåden med *E*- enerådende, hvorfor listen over »Navne på stater, kolonier osv. og deres hovedstæder samt nationalitetsbetegnelser« (offentliggjort i de nordiske sprognævns fælles årsskrift, Nordiske sprogproblemer 1959 og 60) udelukkende havde stavemåden med *E*-.

Denne stavemåde slog an i den danske presse, og da den internationalt er langt den mest udbredte, er disse forhold i dag det stærkeste argument for stavemåden med *E*-. I den ny udgave af listen over navne på stater, der netop er udkommet (*Statsnavne og nationalitetsord*, 1994), er stavemåden med *Æ*- nok medtaget, men kun som en valgfri mulighed.

VS

Emeritus

Spørgsmål: Fhv. gejstlige benævnes ofte emeritus. Kender man oprindelsen til denne specielle betegnelse for *fhv.*?

Svar: Tillægsordet *emeritus* er overtaget fra latin *emeritus* der betyder 'udtjent'; dette betyder i denne forbindelse, an-

vendt som tillægsord til en personbetegnelse, 'som har udstået sin lære- eller tjenestetid, eller som er blevet afskediget'.

Ordet benyttedes oprindeligt om romerske soldater. Men i en tid hvor latin var almindelig brugt, kaldte en afgået præst sig så *pastor emeritus*. Af Salmonsens Konversationsleksikon, 2. udg., bd. 7, 1918, fremgår det at ordet »der opr. betegnede en udtjent *rom*. Soldat, anvendes nu nærmest som Betegnelse for en Præst ell. Professor, der p. Gr. a. Svagelighed ell. Alder er traadt ud af Kirkens ell. Univ.'s Tjeneste«.

VS

Adresse og telefoner

Dansk Sprognævn
Njalsgade 80
2300 København S

Fax
31 54 03 60

Giro
6 10 17 20

Abonnement mv.
35 32 89 83

Oplysning
31 54 60 11 (direkte ledning,
mandag-fredag 10-12 og 13-15)

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 50 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement hos Sprognævnet.

Usignerede artikler og artikler med initialer giver udtryk for Sprognævnets mening. Artikler med navn giver ikke nødvendigvis i enhver henseende udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Nyt fra Sprognævnet

1994/2 · juni

Hønstrik	1
Blomradden	5
Vi kan redan norska och danska!	7
Mere om racisme	10
Spørgsmål og svar	12

Næste nummer udkommer i september 1994.

Ansvarshavende redaktør:
Erik Hansen

Redaktionssekretær:
Henrik Galberg Jacobsen

ISSN 0550-7332
Tryk: Bianco Luno A/S, København